

АРИФ ТАНОВИЋ, Сарајево

ПОГЛЕД НА СВИЈЕТ И УЛОГА ФИЛОЗОФИЈЕ ДАНАС

Оно што називамо *поглед на свијет* несумњиво је својствено само човјеку. За друга жива бића или за друга могућа бића, за неку вишу силу, за „свезнајућег“, „свемогућег“, „сведоброг“ или за неки изванљудски логос ми не знамо и не можемо тврдити да имају поглед на свијет. То не можемо с поуздањем рећи ни за оне који нас можда „гледају“ са других планета.

Проблем је, дакле, откуда такво својство човјеку? Зашто ће му такав *поглед*? Може ли без њега? И у чему је *diferentia specifica* тог појма?

Одговор на ова питања требало би, можда, тражити у људској историјској пракси. Али, да бисмо знали шта је људска пракса, морамо знати шта је човјек, или можда обратно и истовремено, да бисмо знали шта је човјек, морамо дешифровати људску праксу. Но, остали бисмо вртећи се у кругу ако не бисмо пошли од неких одређених претпоставки. Да ли су те претпоставке доказиве или недоказиве, посебно је питање. Али, за сваки теоријски и интелектуални дијалог неопходно их је јасно формулисати и образложити, тако да саговорници знају о чему се говори, да не би под истим терминима и појмовима мислили различито или да не би употребљавали различите називе а мислили на исто. Да би дијалог био плодан, значење категоријалног апарата у употреби треба да је јасно колико је то могуће.

Наша претпоставка јесте филозофска или онтолошко-антрополошка. Претпостављамо, дакле, да је човјек генерично биће праксе, продуктивне, противрјечне, свјесне и сврсисходне дјелатности. Човјек је, заправо, *generatio aequivoca*, није створен него је самостварајуће биће, и као продуктивно биће, свјесно и

сврсисходно дјелује. Свјесна сврсисходност дјеловања је, дакле, битна одредница људског живота. Сврхама се осмишљавају рад и живот; оне су смислено усмјерење људске праксе.

У овом свијету који је људски предметни свијет, али и изванљудска природа, човјек мора да се људски оријентише, да се пројектује према сврхама, да заправо у сврхама исказе своје потребе и интересе, своје продуктивне могућности. Јер, човјек је тоталитет могућности, као што је и његова пракса цјеловита и битно усмјерена према неком финалитету. На исти начин је и човјекова свијест цјеловито усмјерена према свијету и према себи као интегралном дијелу свијета. Као микро-космос, човјек не само да одсликава макро-космос, него га и замишља, пројектује, прихвата или одбацује, мијења или не жели да мијења. У сваком случају, човјек се трансцендира у мислима и дјелом, емоцијама или имагинацијом. У „погледу на свијет“ исказана је и одређена дистанција човјека према свијету. Та дистанција је презентна и кад говоримо о филозофској слици свијета (Weltbild). Свако виђење свијета је наша људска субјективна прерада, не онострано трансцендентно нити трансцендентално, него људски мисаоно, духовно посматрање свијета око себе, у себи и себе у свијету. Не само интелектуално, рефлексивно, него цјеловито људски доживљено сагледавање.

Овим смо већ назначили да поглед на свијет није човјеку подарила нека извањска „умна сила“. Но, можда је то урођена моћ човјека као природног бића, како би могли тврдити неки етички натуралисти. Али, тада би сви људи од дјетињства или од рођења имали поглед на свијет, што психолошка наука не може подржати. Познато је да тек са развојем, са сазријевањем, човјек формира свој поглед на свијет и живот и изграђује и дограђује свој смисао живота.

Ако би поглед на свијет био урођен човјеку, тада би сви људи имали исти поглед на свијет, што евидентно није случај. Евидентно је, наиме, да у свијету постоји и да је постојало мноштво погледа на свијет, како на индивидуалном, тако и на друштвеном нивоу, и да су ти погледи не само различити него и супротстављени, а они фанатични и догматични су милитантни до искључивости, тако да је данас актуелно питање коегзистенције међу погледима на свијет, ако се хоће да ти погледи не инспиришу и директно не подстакну међусобна разарања цивилизација и култура, самих људи као аутора погледа на свијет.

Рекли смо већ, поглед на свијет може бити само резултат мисаоног и емоционалног сазријевања, формирања личности. Но, питање је да ли се тај квалитет свијести може свести на индивидуално-психолошку разину или има битно друштвену и повијесну димензију. Није неопходно много медитирати нити истраживати па да се из претходно назначеног схватања човјека као друштвеног бића изведе теза да је поглед на свијет истовремено

индивидуални и друштвени квалитет — квалитет људске свијести.

Као друштвена свијест, поглед на свијет изведен је из људског искуства, не као пуки одраз економског живота, него сублимирани израз, духовно прерађен исказ најдубљих људских и друштвених потреба одређене епохе. Али као субјективни израз објективних услова, поглед на свијет постаје моћни регулатор начина живота и производње. Колико је само религиозни поглед на свијет утицао на начин живота људи у прошлости и данас? Колико су идеје либерализма утицале на развој капитализма? Колико поглед на свијет пролетаријата данас утиче на мијењање свијета и на начин живота људи? Разумљиво је, кад се поглед на свијет усвоји и емотивно доживи, када овлада свијешћу људи, тј. буде прихваћен као схватање свијета и живота, он постаје и материјална снага.

У свему томе индивидуално и социјално нити су идентични нити потпуно супротстављени. Јер човјек је и једно и друго: у индивидуи се исказује друштвеност, а у друштву индивидуалност. Човјек јесте ансамбл друштвених односа, али и могућности које су отворене, никад довршене. Мјесто индивидуе у заједници и улога личности у историји тема је која излази из оквира овог разматрања.

У свјесном и практичном односу према свијету човјек заиста има, тако рећи, онтолошку потребу да свијет посматра као цјелину и за то му треба одређена „тачка гледишта“ и нека крајња сврха. Као коначно биће у бесконачности, он има потребу и за гледањем, за контенпацијом, за неличним, беспристрасним посматрањем, сазнавањем и разумијевањем свијета. Искуство нам говори да сваки зрео човјек интуитивно формира неку представу цјелине и своје виђење свијета, да има начела понашања и смисао живота. То бисмо могли назвати здраворазумским погледом на свијет. У таквим погледима често је морални принцип централни или суштински. Разложно је казано да нечији поглед на свијет не зависи само од тога какав је он човјек. Мада је карактер човјеку судбина, његов поглед на свијет највише зависи од тога у каквом времену живи, на који начин му припада и на који начин присваја свијет. Али, поглед на свијет који индивидуа прихвати или оформи, нарочито ако то снажно емоционално доживи, одредиће његов карактер и судбину.

Филозофија и религија су облици друштвене свијести који не остају на здраворазумском мишљењу, него на највишем мисаоном нивоу пружају систематизоване назоре о свијету и животу. Заправо, само се о та два облика људске свијести може говорити као о погледима на свијет. Историје религија и филозофије су, између осталог, регистар људског вјечног трагања за што адекватнијим виђењем свијета и осмишљавањем живота. Док је религиозно-теолошки поглед затворен систем вјеровања

у који се не може сумњати, дотле је филозофски поглед више систем идеја и хипотеза које се могу преиспитивати, и заиста се то у развоју филозофске мисли у критичном дијалогу непрестано и дешава, што јесте суштински услов развоја филозофске мисли, *слике о свијету и погледа на свијет*.

На овом мјесту потребно је назначити да се филозофија не може свести на *поглед на свијет*. То је њена само једна, веома важна и неизоставна димензија. Филозофија се одувijek бавила преиспитивањем и утврђивањем основа знања о свијету и животу, вршила критику постојећег вјеровања о томе како је свијет у својој основи структуриран, критику метода сазнавања, критику постојећих друштвених институција, људских предрасуда, начина живота, друштвених односа, важећих вриједности и норми. Она је истовремено формулисала нови систем вриједности и друкчије одношење човјека према свијету. Те визије или погледи на свијет у себе су најчешће укључивали замишљену слику свијета, односно, дати степен научне спознаје или су се на њега ослањале. Па и кад су ти погледи били идеалистички или мистички, нису могли игнорисати искуствено и сазнато, без обзира да ли су га прихватили или одбацивали.

У филозофији, дакле, нема једнозначности. Неки филозофски погледи су, као што је познато, идеалистички, блиски религиозним, неки су материјалистички или натуралистички, неки догматски, други дијалектички и хуманистички. Али у сваком од њих као универзалним погледима може бити тежиште на неком од парцијалних облика свијести. Тако поглед на свијет може имати моралистички, политичко-идеолошки, естетички, научни или неки други карактер. Но, не бих рекао да се може говорити о моралном, умјетничком или научном погледу на свијет. Јер, поглед на свијет је у принципу универзалан, а може бити аплициран на све области друштвеног и духовног живота. Примјећујемо га у књижевности, у ликовној умјетности, у архитектури, у људским насељима, у односу према раду, обичајности, у понашању. У погледу на свијет присутан је одређени људски став према свијету и животу. Он је често прикривен, али се не може сакрити. Тек је у филозофији и религији цјеловито исказан, системски формулисан. Може се разложно говорити о идеолошком погледу на свијет у смислу отуђене, криво преломљене слике и пројекције виђења свијета и човјека. Може се, разумије се, говорити о метафизичком, јер је то филозофски поглед на свијет, и то је можда најприкладније, јер метафизика и чини то да, без обзира на знање о свијету, формулише цјелину јединствене и „непротивурјечне“ слике свијета, и на основи тога сугерише и морално добро и исправно понашање, највишу вриједност, циљ и смисао живота. Ту су слика свијета и поглед на свијет потпуно испреплетени.

У неким нашим ранијим радовима филозофију смо означили као скуп међусобно повезаних општих теорија о свијету, сазнању и вриједностима (онтологија, гносеологија и аксиологија).

Док се прве двије баве грађењем слике о свијету, трећа је основа за формулисање погледа на свијет и пружа критерије за критичко оцјењивање свијета. Без тога је критика произвољна, неутемељена, а поглед на свијет остаје здраворазумски и необразложен. Ти разни битни аспекти филозофије једнако важе и за посебне дисциплине, јер су прожете онтолошким, гносеолошким и аксиолошким претпоставкама и те основе даље развијају у својим посебним областима духа и праксе.

Но, Марксово превладавање традиционалне филозофије као метафизике (метафизички су и механички материјализам као и сваковрсни идеализам) назначило је нови материјализам, као отворени критички и дијалектички, на објективној спознаји заснован начин филозофског мишљења, који је окренут свијету не само ради његовог разумијевања, него и ради његовог мијењања у смислу ослобађања човјека од свих облика спутаности и предрасуда. Та нова филозофија садржи и нови поглед на свијет, друштво и човјека. Тај нови поглед на свијет произилази из историјске праксе револуционарне борбе за општељудску еманципацију и у себи носи смисао универзалног хуманизма као циљ и критериј.

За марксисте, и не само за марксисте, него и за савремену филозофију у цјелини, значајно је и веома актуелно питање *научности погледа на свијет*. Питање је, заправо: може ли се легитимно говорити о *научном погледу на свијет*? Да би се на то одговорило, требало би разјаснити шта се под тим подразумева.

— Ако мислимо да свијет видимо и објашњавамо искључиво како га наука сазнаје, тада имамо само дјеломичан, прилично једностран поглед на свијет, јер наука још увијек, тако рећи, пипа по површини материје и неким слојевима људске природе. Није потпуно сигурна ни у погледу реконструкције људске историје, а људска подсвијест је само одшкринута; многе људске могућности још нису ни назначене. Наука је скептична, критична; смјела у истраживању, а обазрива у погледу коначних закључака, док је поглед на свијет заокружен, исказан и доживљен са увјерењем, без сумње, чак и онда када је песимистичан у оцјени вриједности и смисла свијета и живота.

— Ако под научним погледом мислимо на синтезу свих знања и искустава, што тешко може садржати и обухватити један поглед, и тада бисмо остали на *слици о свијету* какав јесте; могли бисмо градити онтолошку теорију као мета-теорију свих посебних научних теорија, која би се мијењала са развојем науке. Но, и то би била хладна и непристрасна слика знања, а не и могућности; не би то била визија свијета какав би требало да буде и какав желимо да буде; не би нас упућивала на измјену свијета, на путеве за достизање људских сврха.

— Ако, пак, под научним погледом мислимо на такво конструисање визије свијета које је у највећој мјери ослоњено на научна сазнања, тада је тешко оспоравати тај принцип, али би,

можда, назив *научни поглед* требало преформулисати у, рецимо, научно утемељен, или на науку ослоњен поглед на свијет. Тако треба схватити и појам *научни социјализам*, јер је за разлику од утопијског социјализма заснован на научним сазнањима, наиме на Марксовим открићима општих закона друштвено-историјског развоја, посебних закона капитализма и на тој основи предвиђања револуционарног превазилажења класног друштва у бескласно, у социјализам и комунизам. Принципијелно је и теоријско питање да ли се може логички из сазнатог извести пожељно, из оног што јесте оно што треба да буде. Утврђене чињенице и откривени закони су резултат једне духовне дјелатности, а одређивање пожељног, избор циља, вриједности и смисла живота је ствар друге духовне активности. Да то треба разликовати, елементарни је захтјев научне методе и интелектуалног дијалога. Логика каже да се из чињеничних судова не могу извести вриједносни. Но, она не каже да се у формирању вриједносних исказа не може или да не треба полазити од сазнатих чињеница.

Овим разматрањем, као што се види, не желимо умањити значај науке. Напротив, наука је та која нам пружа најсигурнија знања; она незауостављиво иде напријед ширећи нашу слику свијета, пружајући нам средства за постизање циљева; посебно примијењена у техници, наука постаје све моћнија и може заиста учинити многа добра, али бити и злоупотријебљена. Указујемо само на то да наука није довољна за грађење погледа на свијет. Не може се од науке очекивати да нам одреди сврху живота. Сам поглед на свијет садржи много више од знања о свијету. То је *Weltanschauung*, а не *Weltbild*, визија и осмишљеност свијета, његово цијењење, вредновање. Заиста, једна од суштина сваког погледа на свијет јесте и вриједносна оцјена свијета. Питати се да ли је овај свијет најбољи од свих могућих свјетова, или рећи: да је за длаку гори, не би могао ни постојати, вриједносна су питања и оцјењивања. Такође, рећи: овај свијет треба мијењати, инплицира вриједносну оцјену да овај свијет није добар, чиме се исказује и категорички императив да га треба мијењати. У формирању погледа на свијет, поред знања и критичког вредновања, одређени значај, такође, имају традиција, култура, класна структура, друштвена психологија, посебно свијест владајуће класе, као, разумије се, и одређени начин производње.

На крају, у суштини сваког погледа на свијет садржан је инплиците или експлиците одређени смисао живота. Тиме не мислим рећи да се поглед на свијет и смисао живота могао идентификовати, једно на друго свести, нити пак потпуно одвојити. Тешко је, чак, тврдити шта је примарно а шта изведено. Овим разматрањем долазимо опет на почетне тезе нашег излагања, на онтолошко-антрополошко концепцију људске природе. Могла би се заступати теза да у основи сваког погледа на свијет стоји одређено схватање суштине људске природе. Али, исто тако, да

је то схватање базирано на селективном преферирању неке основне вриједности или људске врлине коју човјек посједује или која би га требало да краси — и као таква вриједност да буде основна и највиша сврха, смисао, циљ и критеријум свеколиког понашања. Примјерице, схватања да је човјек суштински *homo sapiens* истичу разум, ум и уопште интелект као врховну вриједност, а разумност, рационалност, знатижелност, разборитост, дакле мисаони рад као смисао живота. У тим концепцијама људска продуктивност, људске емоције, људска осјетилност су потиснуте као мање вриједне, као и све оно што је у човјеку природно.

С друге стране, натуралистичке концепције човјека полазе од других вриједности, као што су виталност, прилагодљивост и сл., а запостављају друштвеност, духовност и емотивно — вољну усмјереност човјека да мијења природне услове живота. На сличан начин утилитаристичке концепције имају у виду човјека као егоистично биће и од слике друштвеног живота у коме влада рат свих против свију, односа у којима је човјек човјеку вук, на крају завршавају са принципом максималне среће максималног броја, јер се у том компромису и помирењу егоистичних интереса види највећа корист за сваког појединца.

Схватање човјека као суштински *homo fabera* још је веома далеко од Марксовог схватања човјека као генеричког бића продуктивне праксе, из чега и произилази визија људске заједнице удружених произвођача, царство слободе на основи царства нужности. Отуда и смисао живота у борби за измјену свијета у смислу његовог хуманизованог ослобађања од свих облика утуђења и изградње слободне заједнице слободних личности, у којој је слободан развој сваког појединца услов слободе за све. Тако су поглед на свијет и смисао живота преточени у реални и револуционарни хуманизам, теорију и праксу разумијевања и мијењања свијета и човјека.

II

Филозофија је одувijek била проблем за саму себе. Као „мајка наука“ држала је, тако рећи, сву науку под својим окриљем све до модерне епохе. Али, незаустављиво напредовање посебних наука, што значи издвајање од филозофије нових области и проблема, поставља пред филозофију изнова питање њеног мјеста и улоге у свијету. Отуд и питања: Чему још филозофија? — под чиме се најчешће мисли на њену корисност. Међутим, с правом је примијећено, филозофија је корисна и када није непосредно корисна. Она је вриједна по себи, јер даје духовна а не материјална добра, она је, по Марксу, „духовна квинтесенција свога времена“, језгро културе једног народа или једне епохе. Као најопштији израз друштвеног бића у историјском

начину бивствовања, филозофија је најопштија слика свијета — Weltbild, као и општи поглед на свијет — Weltanschauung, што значи да као што тло „слике“ не садржи сво знање, тако ни „поглед“ не обухвата све детаље.

Улога филозофије, могли бисмо рећи, данас је, као што је и увијек била, у разумијевању свијета, у усмјеравању и осмишљавању живота. Истовремено, филозофија има великог разлога да сачува и развије своју функцију критичке свијести, да обавља критичку улогу у преиспитивању основа нашег знања о свијету, принципа уређења нашег друштвеног живота, вриједности и норми људског понашања. Она треба да открива узроке отуђења човјека и друштва и да сугерише путеве разотуђења, дакле, ослобађања човјека и друштва од свих облика отуђујућих и конзервирајућих односа.

Филозофија, између теологије и науке, како је означава Берtrand Расел као „ничија земља“, ипак је прибјежиште свих дисциплина. Она није струка међу струкама, али није више ни наука над наукама, нити пука слушкиња наука. У својој битној димензији филозофија је љубав према мудрости. А данас је, изгледа, човјеку и човјечанству потребнија мудрост него што му је икада досад била потребна. Зато је, изгледа, најпримарнији задатак филозофије да формулише нови реални хуманизам, који би био прихватљив за све људе, ослоњен на разумијевање најдубљих потреба човјека и савременог свијета — универзалних потреба за животом људи и народа у миру и безбједности, како би у људским заједницама, на локалном и глобалном свјетском плану, људске јединке и групе могле развијати своје стваралачке могућности.

Готово читав један вијек филозофија је у извјесној кризи. Најважнији филозофи послје Хегела већ у насловима својих дјела истичу критику филозофије или постављају захтјев за реконструкцијом традиционалне филозофије. Као што је познато, настало је више филозофских оријентација, које траже своје мјесто под сунцем и које међусобно воде мање или више општар дијалог.

Неке су филозофске школе покушале да буду чиста наука и у томе нису сасвим успјеле. Друге су се окренуле изворима филозофске рефлексije и не само у бићу, него у битку — оном што омогућује бића видјеле могућност филозофског мишљења. Трећи су у критици метафизике отишли толико далеко да су видјели улогу филозофије једино у методолошком заснивању наука, у квалификовању научних појмова појединих дисциплина, у анализи научног језика или свакодневног језика у употреби — ријечју, филозофија је схваћена као позитивна наука или слушкиња наука; универзалност филозофије сведена је тиме на партикуларност. Познато је схватање које филозофију идентификује са идеологијом, са погледом на свијет једне друштвене класе или слоја, која или оправдава постојеће или га кри-

тикује и пружа визију будућег. Присутна је и оријентација која филозофију одређује као критичку теорију друштва или је практикује као беспштедну критику свега постојећег. Једна солиција за филозофију нађена је у ученој нади или утопији. Присутно је и схватање филозофије као теорије револуционарне праксе мијењања свијета и друштва.

Веома су ријетки покушаји рестаурације метафизике или било ког облика традиционалне филозофије. Теодор Адорно је чак упозорио да: „Филозофија, која би се још наметала као тотална, као систем, била би систем лудила“. Но, ту је парадокс: ако неће бити систем, што је традиционално била, долази у сукоб са својом суштином да пружа слику свијета као цјелине и да нуди поглед на свијет и смисао живота, чак и начин политичког и друштвеног уређења. По њему, излаз је у окренутости филозофије реалитету, дакле, животу. У том смислу овај филозоф напомиње да „филозофија није застарјела зато што није добра ни за што“.

Заиста је вриједно изнова се присјетити Хегеловог проицања у суштину питања и његовог става да је филозофија своје вријеме схваћено у мислима.

Изгледа да су посвуда расправе о крају филозофије имале у виду крај метафизике, како то и Мартин Хајдегер интерпретира: „Филозофија је метафизика. Ријеч о крају филозофије значи довршење метафизике.“ Јер, свака епоха филозофије има своју нужност, а цјелина њене повијести сабира се на своју крајњу могућност. Тако мисли Хајдегер и примјећује да „с обратом метафизике, који је извршио већ Карл Маркс, достигнута је крајња могућност филозофије“. А то, пак, значи да је крај филозофије почетак свјетске цивилизације утемељене у западноевропском мишљењу. Овај филозоф је покушао градити филозофију као мишљење које није ни метафизика ни знаност. Заправо, по њему филозофија није била ни дорасла ствари мишљења. Тако и по Хусерлу: „Потицај за истраживање мора потећи не од филозофије, него од ствари и проблема“. Но, Хусерл је „принцип свих принципа“ видио у методи, што значи у субјективитету.

Разумије се, могли бисмо даље ређати разна стајалишта, као што су: Гадамерово херменеутичко интерпретативно разумијевање битних претпоставки свега што јесте или Јасперсов песимизам у односу на реалитет, а оптимизам кад сагледава перспективу филозофије и каже: „Усудили бисмо се устврдити: филозофија не може престати докле год буду живјели људи. Филозофија остаје при захтјеву: преко свих свјетовних сврха доћи до смисла живота — показати који смисао обухватају те сврхе — остварењем испунити тај смисао — властитом садашњицом истодобно служити будућности — никад људе или једног човјека не срзати до голог средства“. По њему је у „филозофији од самог почетка нешто незастариво“. То је мисао о »philosophia

perennis«. Али, по њему је и мир циљ филозофије, а све збиљско у човјеку јесте повијесно. Но, повијесност, међутим, значи истодобно многоструку повијесност. Овим ставовима се, заправо, филозофија оријентише на егзистенцијалне проблеме и на хуманизам.

Постоје, евидентно, разне формулације хуманизма и различите пројекције људске будућности. За Маркса је филозофија духовна снага разумијевања и смисленог хуманог мијењања свијета и човјека. Она је духовна снага људске еманципације и зато мора бити на нивоу историје. Њена улога је да се реализује у свијету, чиме би се свијет еманциповао, а филозофија остварила и тиме докинула. Тај реципрочни однос филозофије и реалитета схваћен је у дијалектичком динамизму прожимања теорије и праксе, идејности и стварности, у сталном превазилажењу. Поједностављено речено: филозофија има теоријски објашњавајућу, критичку, усмјеравајућу и ослобађајућу улогу у свијету. Пошто у радничкој класи види суштински положај човјека као генеричног бића, филозофија служи тој класи и њеној историјској улози мијењања свијета, укидања свих класа и себе као класе, те стварања друштва као слободне заједнице удружених произвођача, заједнице у којој је слободан развој сваког појединца услов слободе за све. Тај принцип остаје и врховна вриједност, крајњи циљ и критериј цјелокупне праксе понашања и дјеловања.

У ову концепцију укључено је познавање и разумијевање свијета, стварање увијек отворене, никад коначно довршене теорије о свијету и смислу живота. Но, схватање смисла живота, што је по себи релативно на индивидуалном плану, ипак теоријски може бити изведено из разумијевања суштине људске природе и одређења човјека као бића праксе, при чему је усмјереност на стваралачке могућности битна одредница човјека као генеричког бића. Овим је одређена и вриједносна оријентација човјека у космосу и у људском свијету. То није антропоцентризам, него онтолошко-антрополошко одређење човјека као људске врсте, а схватање свијета као људског предметног свијета. Није, такође, ријеч о есхатологији, него о дијалектичкој толеологији, о ширењу умног универзума и људског заједништва.

Навео сам ових неколико теза о филозофским оријентацијама данас, које су, заправо, све у конфликту: ни једна није општеприхваћена. Међу њима се води дијалог и борба мишљења. Понекад има и искључивости, а та теоријска искључивост поприма облике политичке конфронтације. Ништа погрешније од тога! Свијету је потребан дијалог који претпоставља различита стајалишта, која су подржана ваљаним аргументима и добрим разлозима, као и провјереним чињеницама. Никада у историји као сада није људима био потребан принцип толеранције у дискусији, и не само у научној расправи, него и у интелек-

туалној конфронтацији погледа на свијет, укључујући идеологије. Милитантност, догматизам и фанатизам стоје на страни мрачних снага историје. Свјетлост, умност, разборитост, отвореност за разумијевање и дијалог на страни су хуманитета и људског процеса. Зато и улогу филозофије, између осталог, видимо у грађењу таквог универзалног хуманизма који би сугерисао битно друкчији однос човјека према свијету и друштву, друкчији однос човјека према другом човјеку, а прије свега према самом себи. Историјски наслијеђени начин мишљења и доживљавања свијета, подвојености, супротстављености, конфликти и тежње за доминацијом нису више прикладни за нове услове живота када је сваком више потребна сарадња него сукобљавање. Разумљиво је да филозофија на ова питања може да одговори само филозофским језиком, који, пак, не мора бити неразумљив за обичног човјека, него, напротив, приступачан сваком мисаоном бићу. То не значи да сва друга спекулативна разматрања филозофије могу или треба да се крећу на нивоу такве „разумљивости“ јер су намијењена онима који се специјалније баве филозофијом. Но, и у том случају треба рећи да се права филозофија све од Сократа никада није обраћала само неколицини, него је увијек тежила да, говорећи о свијету и животу, утиче на људе.

Улога филозофије данас, дакле, суштински је иста као и одувјек. Заправо, филозофија је на неки начин увијек била на почетку, јер јој живот увијек изнова поставља питања и задатке, који изгледају као да су вјечни, мада ранији одговори често нису прикладни за нове животне ситуације. Ипак, напредак знања доводи до мијењања вјеровања и увјерења; са промјеном слике о свијету мијења се и наш однос према реалности и поглед у будућност. Изгледа, међутим, да увећање знања не води умањењу људских проблема; можда је однос обрнут. Чак се може рећи да свијет постаје још неразумљивији, а човјек сам себи проблематичнији. Да би се свијет сврсисходно мијењао потребно га је, колико је то људски могуће, разумјети. Ипак, излазак човјека у васиону није ријешо ниједан проблем на земљи. Међутим, тешко би било тврдити да се та епохална новост у космосу неће одразити на људско схватање свијета и друштвених односа.

Схватања улоге филозофије у социјализму су прилично различита. Негдје се од филозофије очекује да буде теоријска основа званичне идеологије као владајуће друштвене свијести, да као таква оправдава поредак, да игра улогу апологије постигнутог и постојећег и да врши критику свега што није у складу са практичним друштвеним развојем. Други мисле да је примарни задатак филозофије у социјализму да буде беспопштена критика свега постојећег, сваког успјеха као недовољности у односу на крајњи циљ и идеал. У име тог врховног критерија сва се реалност проглашава за отуђену, недовољно хуману, недовољно зрелу и формирану у односу на прокламоване циљеве социјализма,

па и сва друштвена свијест интерпретира се као криво преломљена, илузорна слика о неидеалној стварности; разумије се осим оне свијести која то тврди и тако идеалистички и моралистички пресуђује.

Постоје оријентације које долазе како од стране филозофа тако и од стране политичара са програмом подјеле рада: нека се политика бави политиком а филозофија филозофијом, тј. својом струком. То је у неким случајевима дословно схваћено и практиковано, посебно у политици либерализма. Филозофија је тако упућена у правцу грађанског позитивизма, задржавајући за политику посао вјештине владања.

Филозофија у друштву социјалистичког самоуправљања, међутим, не би смјела пасти ни на једну од претходних позиција. Она се не би смјела свести ни на одређену идеологију, ни на позицију нихилистичке критике, као ни на позитивну знаност. Улога филозофије треба да буде у томе да се бави филозофским проблемима, али прије свега оним које поставља савремени живот. Она треба да се развија као цјеловита теорија и као хуманистичка критичка свијест. Филозофија се не може укључити у свијет ако није сама на нивоу кретања свијета и свијести, ако није довољно умна.

Марксистичка филозофија не може ником другом препустити своју улогу грађења синтезе знања и вредновања, формулисања основних, заправо најопштијих карактеристика савремених свјетских процеса, тенденција кретања, могућности и перспектива савременог човјека и друштва. Ни једна друга духовна дјелатност не може компетентно ступити у критички дијалог са наслијеђеном метафизиком, са догматизмом у филозофији и уопште у друштвеној свијести; ни једна друга духовна моћ не може расвјетлити битне претпоставке научног рада, смисао друштвене акције и људског духовног стваралаштва. Филозофија као „занат“ малог броја посвећених можда треба да ишчезне постајући општа свијест људи; афирмишући се тако, она се докида путем самоостварења.

Улога филозофије у социјализму једнака је са улогом марксизма као учења и његове филозофске суштине. Могло би се рећи да без филозофских основа нема ни марксизма као цјеловите теорије о свијету, друштву, човјеку и човјештву. Марксизам се одликује тиме што није завршен систем идеја и погледа, некакав коначан скуп вјечних истина и норми, завршена и заокружена теорија којој се ништа не може додати ни одузети, ништа побољшати нити исправити, поглед на свијет у коме је одговорено на све што је било, што јесте и што ће бити, гдје се нема више шта истраживати, него само остваривати откривене истине и поруке. Таква затвореност одговара религији и њеној теологији, као и неким метафизичким системима мишљења, према којима марксизам стоји управо у супротности.

Марксизам је отворена теорија, ослоњена на науку и научни метод, испуњена хуманизмом као основом, као сврхом и као праксом; не може да постоји ако се стално не развија. Развојност се остварује читавим склопом ове теорије, напосто њеним начином постојања. Марксистичка филозофија се развија у стваралачком критичком дијалогу са другим филозофским оријентацијама. Конфронтација мишљења није плодна ако је искључива, фронтално одбијајућа, него ако је методична у расправљању ставова и теза, њиховој валидности, теоријској конзистентности, кореспонденцији са реалитетом и предвидивим посљедицама. Но, глобална конфронтација филозофских теорија као система мишљења не доприноси толико развоју теорије колико се то остварује путем теоријских и практичких одговора на релевантна питања, којима се баве поједине филозофске дисциплине или пак теоријском елаборацијом проблема којима се још не бави ниједна наука. Уистину, веома је мало правих питања за теорију на која марксизам не би требало да понуди свој одговор. То се у цјелини односи на филозофију марксизма и у томе је њена улога евидентна и незамјенљива.

Улога филозофије као друштвене моћи посебно је питање о коме је у марксизму доста речено у смислу теоријског освјетљавања друштвеног преображаја. Но, Маркс је у XI тези о Фогербаху експлиците казао да су филозофи до сада свијет само тумачили, а ради се о томе да се он измијени. Тиме улога тумачења није одбачена, него је потреба мијењања свијета снажно назначена. Но, то не може учинити сама филозофија, чак ни онда када буде усвојена и када постане материјална сила, него само радничка класа и све прогресивне снаге друштва које стоје на њеној револуционарној историјској позицији. Филозофија, рекли смо, у том историјском процесу има улогу духовне снаге, која као свјетлост знања стоји на путу општељудске еманципације.

Arif TANOVIC

THE WORLD VIEW AND THE ROLE OF PHILOSOPHY TODAY

Summary

The author of this essay analyzes the meaning of philosophical category the »world-view«. Human being has a specific and generic ability to create his own view-point about the world as a whole. This ability is specifically human, though is conscious, purposeful and productive activity. Man as a human being is an active part of the world. He is a microcosm which relates to the wholeness of the world, macrocosm, trying to understand it,

explain it, formulate his own »World view« and find the meaning of human life in the Universe.

The »world view« could be either individual or social. Contrary to the common sense beliefs, religion and philosophy have a quality of systematizing the whole prospective of the Universe. While the religious stand-points tend to be closed and dogmatic, philosophical world-view is usually open to the new discoveries and new visions.

In the second part of this essay, the author discusses the role of philosophy today. Even though all the positive sciences have been devided from philosophy, the role of this old »mother-science« has maintained in understanding the world and finding the meaning of life. Philosophy is defined as a spiriual quinterssence of it's time, therefore it is an essential element of any cultural epohe.

Contemporary philosophical orientations are diverse in their understanding the role of philosophy today. Karl Marx has given the definition of philosophy considering it as an ideological power of working class, and a working class as an objective power of philosophy. Therefore, the chance for philosophy to become the reality of social life is inseparable from liberation of the working class. The role of philosophy in socialism is to be a creative theory, open to the prospectives of human and social emancipation. Intending to suggest the revolutionar change of the world Marxism has been proving it self as a real humanism.